

tabı hacminde olması göz önünde bulundurulmuştur. Müellif 828'de (1425) tamamladığı eserini, talebesi Sehâvî'nin söylediğine göre, o sıralarda henüz on üç yaşında olan oğlu Ebû'l-Meâlî Bedreddin Muhammed'in ezberlemesi için kaleme almıştır. Eser tahâret, salât, cenâiz, zekât, sıyâm, hac, büyü, nikâh, talâk, ric'at, hudûd, cihad, et'ime, eymân ve'n-nüzûr, kazâ, itk, câmi' gibi ana başlıkları ihtiva etmekte, bu son bölümde edep ve ahlâka dair hadisler bulunmaktadır. Tamamı on yedi kitâb, doksan altı bab olan eserde 1356 hadis vardır. Kitabın çeşitli baskılarında, nâşirlerin bazı rivayet farklarını ayrı bir hadis olarak değerlendirmeleri sebebiyle, bu sayı 1373, 1400, 1477 ve 1596'ya kadar ulaşmaktadır. Hadislerin başında sadece ashap-tan olan râviler verilmekte, sonunda da hangi kaynaklarda yer aldığı gösterilmektedir. Bu kısımda "revâhû's-seb'a" ifadesiyle hadisi rivayet eden yedi kişiyi (Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce) kasteder. "es-Sitte" sözüyle Ahmed b. Hanbel'i bu sayının dışında bırakır. "Revâhû'l-hamse" dediği zaman Buhârî ile Müslim bu yedi kişinin dışında kalır. Bu-nu bazan "el-erbaa ve Ahmed" şeklinde ifade eder. "el-Erbaa" sözüyle Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce'yi, "es-selâse" ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'yi, "müttefekun aleyh" ile de Buhârî ile Müslim'i kasteder. Bunların dışındakileri ise isimleriyle zikreder. Ayrıca her hadisin tenkidini yaparak ne derece güvenilir olduğunu belirtir.

Daha çok derleme mahiyetinde bir el kitabı olan eser Leknev'de (taşbaskı, 1253/1837), Lahor'da (taşbaskı, 1305/1888; özel Hint ta'liki ile 1312), Mısır'da (1320; 1330/1912; nşr. Abdurrahman Bedrân, 1331/1913; 1352/1933) ve Rıdvan Muhammed Rıdvan tarafından Beyrut'ta (1373) basılmıştır.

Bulûğu'l-merâm'ın belli başlı şerhleri şunlardır: 1. *el-Bedrû't-temâm şerhu Bulûğı'l-merâm*. San'a kadısı Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî'ye (ö. 1119/1707) ait olan bu eserin en önemli iki kaynağı İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-bârî* adlı *Şahîh-i Buhârî* şerhiyle Nevevî'nin *el-Minhâc adlı Şahîh-i Müslim* şerhidir. Eserin birer nüshası Rabat Kütüphanesi (Kettânî, nr. 420) ile Câmiatü'r-Riyâd'da (Ziriklî, II, 256) bulunmaktadır. Ayrıca Teymûriyye Kütüphanesi'nde de eksik bir nüshası vardır (nr. 404). 2. *Sübülü's-selâm fi şerhi Bulûğı'l-merâm*. Emîr es-San'ânî bu eseri, *el-Bedrû't-temâm*'ı ihtisar etmek

ve buna bazı ilâveler yapmak suretiyle 1164 (1751) yılında meydana getirmiştir. *Bulûğu'l-merâm*'da geçen şahısların kısa biyografilerini vermiş, hadislerdeki garîb kelimeleri açıklamış ve her hadisten elde edilen hükümleri kısaca belirtmiştir. Eser Kahire'de (taşbaskı, 1911), Hindistan'da (1302, 1311) ve Fevâz Ahmed Zemirî ile İbrâhim Muhammed Cemmel tarafından Beyrut'ta (1405/1985) yayımlanmıştır. Ahmet Davudoğlu eseri *Bulûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları* adıyla ve bazı değişikliklerle Türkçe'ye tercüme etmiştir (I-IV, İstanbul 1965-1967). Emîr es-San'ânî ayrıca *Bulûğu'l-merâm*'ın muhtevasını "Kitâbü't-Talâk" a kadar 1940 beyit halinde manzum hale getirmiş, vefatı üzerine geri kalan kısmı talebesi Hüseyin b. Abdülkâdir es-San'ânî 630 beyitle tamamlamıştır. 3. *Fethu'l-'allâm li-şerhi Bulûğı'l-merâm*. Sıddık Hasan Han, oğlu Nûrû'l-Hasan Han adına *Sübülü's-selâm*'dan ihtisar ettiği bu eseri 1302 (1884-85) yılında tamamlamış ve kitap aynı yıl Bulak'ta basılmıştır. Sıddık Hasan Han *Bulûğu'l-merâm*'ı *Miskû'l-htâm* adıyla dört cilt halinde Farsça olarak da şerhetmiştir. 4. *Hâşiyetü'd-Dihlevî 'alâ Bulûğı'l-merâm*. Ahmed Hasan ed-Dihlevî'nin *Fethu'l-bârî*, *Neylû'l-evtâr* ve *Bulûğu'l-merâm* şerhlerinden faydalanarak hadislerdeki bazı kelimeleri açıkladığı bu eseri de yayımlanmıştır (I-II, Beyrut 1394/1974). 5. *Fıkhü'l-İslâm şerhu Bulûğı'l-merâm*. Abdülkâdir Şeybe Hamd tarafından kaleme alınmıştır (I-IX, Medine 1403/1983).

Bulûğu'l-merâm üzerinde bunlardan başka, İbn Hacer el-Askalânî'nin torunu Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Şâhin'in *Minhâtü'l-kirâm* adlı şerhi ile Yûsuf b. Muhammed el-Battâh'nin *İfhâmül-efhâm* adlı iki ciltlik şerhi, ayrıca Muhyiddin Tâcir el-Lâhûrî ve İnâyet Ali el-Azîmâbâdî'nin Urduca tercümeleri bulunmaktadır. Mûsâ Cârullah Bigî'nin de bir şerhinden söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Hacer, *Bulûğu'l-merâm* (*Sübülü's-selâm* ile birlikte), Beyrut 1405/1985; *Keşfü'z-zunûn*, I, 254; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâlî*, I, 230-231; Serkis, *Mu'cem*, I, 78-79; Brockelmann, *GAL*, II, 82; *Suppl.*, II, 73-74; Ziriklî, *el-A'lam*, I, 173-174; II, 256; VIII, 235, 253; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, II, 20-21; X, 89, 113; XIII, 304; Abdülhay el-Hasenî, *es-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (nşr. Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî), Dimaşk 1403/1983, s. 156; Muhammed Reşad Halife, *Medresetü'l-hadîs fi Mısır*, Kahire 1403/1983, s. 193-202; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî*, Bağdad, ts. (Dârü'r-Risâle), I, 430-436.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

BULÜĞ

(البلوغ)

Kişinin çocukluk devresinden çıkıp
fiilen veya hükmen
cinsî ergenlik kazanması.

Sözlükte "ulaşmak" anlamına gelen bulûğ, terim olarak çocuğun cinsî ve bün-yevî ergenlik dönemine ulaşmasını ifade eder ve bu durumdaki kimseye de *bâliğ* denir. Ergenlik devresi de diyebileceğimiz bulûğ sonrası dönem, kişinin çocukluktan çıkıp yetişkin insan özelliği kazandığı önemli bir hayat merhalesidir. Ergenlikten asıl maksat kişinin aklî ve ruhî yönden ergen olması ise de bunun tesbiti çok zordur ve ölçüsü de oldukça değişiklik göstermektedir. Ayrıca kişinin aklî ve ruhî gelişmesiyle biyolojik gelişimi arasında kuvvetli bir paralellik de vardır. Bu sebeplerle bulûğda "çocuğun fiilen veya hükmen biyolojik-cinsî ergenlik kazanması" esas alınarak bazı yönleriyle üçüncü şahısları da ilgilendiren bu konuda açık ve objektif bir ölçü benimsenmiştir.

İslâm hukukçuları bulûğ için bir ön şart, iki de ölçü getirmişlerdir. Bulûğun ön şartı çocuğun belli bir alt yaş sınırına ulaşması olup bu da erkeklerde on iki, kızlarda ise dokuz yaşın tamamlanmasıdır. Bu sınır bulûğun asgari yaş sınırı olup *Mecelle*'nin de kaydettiği gibi (md. 988) bu yaşa ulaşmamış çocuğun bulûğ iddiası dinlenmez. Diğer bir ifadeyle çocuğun bulûğuna ancak bu yaştan sonra hukuken imkân tanınır. Bulûğun iki ölçüsünden birincisi ve aslî olanı fiilî bulûğdur; yani gerekli asgari yaş sınırına ulaşmış erkeğin ve kızın cinsî yönden fiilî ergenliğe kavuşmasıdır. Bunun da bün-yeye, iklim vb. dış şartlara göre değişik yaşlarda olacağı açıktır. *Mecelle*'de, "Hadd-i bulûğ ihtilâm ve ihbâl, hayız ve habil ile sâbit olur" denilerek (md. 985) erkek için ihtilâm olma ve baba olabilme, kız için hayız görme ve anne olabilme durumunun ölçü olduğu belirtilmiştir. Fakat kişinin bu bün-yevî gelişimine dışarıdan muttali olma genelde pek mümkün olmadığından bulûğun tesbitinde, yukarıdaki alt yaş sınırına ulaşmış olan ve bün-yesi de uygun bulunan çocuğun ikrar ve iddiası yeterli görülür (*Mecelle*, md. 989). Gerek Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde gerekse klasik kaynaklarda bulûğ için çeşitli hâricî ve bün-yevî belirtilerin ölçü alınması veya

birer ipucu olarak değerlendirilmesi bu amaçladır. Bulûğun ikinci ölçüsü ise hükmen bulûğ olup bu da çocuğun belli bir âzami yaş sınırına ulaşmasıdır. Ebû Hanîfe'ye göre erkek on sekiz, kız on yedi yaşını tamamlayınca, İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre ise erkek-kız ayırımı olmaksızın çocuk on beş yaşını tamamlayınca fiilen erip ermediğine bakılmaksızın hükmen bulûğa ermiş sayılır. Üst yaş sınırı konusunda başka görüşler de vardır. Hükmen bulûğ için benimsenen bu üst sınırı, genelde ilgili âyetlerdeki (el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34) lafızların yorumuna, Hz. Peygamber'in ve sahâbenin bazı uygulamalarına dayanıyorsa da mahiyeti itibarıyla bölgesel ve örfî bir karakter taşıdığı için ictihadidir. Doktrinde ağırlıklı görüş çoğunluğun görüşü olup *Mecelle*'nin tercihi de (md. 986) bu yöndedir. Bulûğun alt yaş sınırı olan dokuz-on iki yaş ile üst yaş sınırı arasındaki kimseye "murâhik" denilir. Buna göre murâhik fiilî olarak bulûğa ermemiş veya bulûğu sabit görülmemişse üst yaş sınırına ulaşınca hükmen bâliğ olur.

Bulûğ ile insan hem beden hem de ruhen belli ve yeterli bir asgari olgunluğa eriştiğinden kural olarak edâ (fiil) ehliyetini kazanır. Zaten bulûğ, şahsın edâ ehliyeti yönünden cenin, küçüklük ve temyiz devrelerini takip eden dördüncü devirdir. Bâliğ kimse gerek iman esasları, ibadetler, haramlar, vergi, cihad, cezaî ve hukukî mesuliyetler ve gerekse dinî, içtimai ve hukukî düzenin sağladığı haklardan faydalanma yönünden tam ehliyet sahibidir. Çocukluk sebebiyle tanınmış muafiyetler de bulûğ ile kalkar. Hadiste, kendisinden dinî ve cezaî mesuliyetin kaldırıldığı bildirilen üç grup şahıstan birisi de bulûğa ermemiş çocuktur (Ebû Dâvûd, "Hudûd", 16). Ancak aklî ve ruhî olgunluk demek olan rüşd genelde bulûğla birlikte gerçekleşirse de bazı durumlarda bulûğdan sonraya da kalabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "Yetimleri evlenme çağına ulaşıncaya kadar yetiştirip deneyin, onların akılcı olgunlaştıklarını (rüşd) görürseniz mallarını kendilerine teslim edin" (en-Nisâ 4/6) buyrulurken bu ayırıma işaret edilmiştir. Bundan hareketle İslâm hukukçuları kişinin kendi şahsı üzerindeki velâyeti, dinî, cezaî ve hukukî ehliyeti için tek başına bulûğu yeterli görürken malî tasarruflarında tam serbestliğe kavuşması için bulûğun yanı sıra rüşdü de şart

koşmuşlardır. Rüşd döneminin malî hak ve mükellefiyetler açısından bulûğu takip eden beşinci devre olarak sayılması da bu sebeptendir (bk. RÜŞD).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Hudûd", 16; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 171-172; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1389/1969, IV, 345-349; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadîr* (Kahire), VIII, 201-202; *Mecelle*, md. 981-989; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, III, 70-79; M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikrî'l-Arabî), s. 441-445; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 777 vd.; İbrahim Canan, *H. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Ankara 1980, s. 107-112; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 186-188; Muhammed Zeyd Ebyânî, *Şerhu'l-aḥkâmî's-şer'îyye fi'l-aḥvâlî's-şahsiyye*, Bağdad, ts. (Mektebetü'n-Nehda), II, 223-229.

ALİ BARDAKOĞLU

BULUKKÎN b. ZİRÎ

(بلقین بن زیری)

Ebû'l-Fütûh Yûsuf Bulukkîn b.

Zîrî b. Menâd es-Sanhâcî

(ö. 373/984)

İfrıkıyye'de hüküm süren
Zîrîler (Sanhâce) Devleti'nin kurucusu
ve ilk hükümdarı.

Berberî asıllı Sanhâce kabilesine mensup olan Bulukkîn'in babası ve dedesi de nüfuz ve itibar sahibi kişilerdi. Fâtımî Halifesi Mansûr tarafından Mağrib valiliğine tayin edilen Zîrî, Saîd b. Yûsuf'un Cebeliavrâs'ta isyanı üzerine oğlu Bulukkîn'i büyük bir ordu ile onun üzerine gönderdi. Begâye yakınlarında vuku bulan savaşta mağlûp olan Saîd b. Yûsuf çok sayıda adamıyla birlikte öldürüldü. Bu zafer Bulukkîn'in halife nezdindeki itibarını arttırdı ve 960'ta yeni kurulan Cezayir, Miliana ve Médéa şehirlerinin idaresiyle görevlendirildi. Bulukkîn 968'de Halife Muiz-Lidînillâh'a itaatten ayrılan Zenâtelî Muhammed b. Hüseyin'in üzerine yürüyüp onu da mağlûp etti. Halife buna çok sevindi; çünkü Mısır'a gittiği takdirde ülkesinin istilâ edilmesinden korkuyordu. Bulukkîn'in bu başarısı onun endişesini giderdi. Babası Zîrî'nin Mesîle ve Zab şehirlerinin âsi valisi Ca'fer b. Ali b. Hamdûn ile yaptığı savaşta öldürülmesi üzerine derhal harekete geçen Bulukkîn, Zenâte'ye mensup pek çok kişiyi öldürerek babasının intikamını aldı (971). Halife Muiz de Mesîle ve çevresini Bulukkîn'in iktâ'larına ilâve ederek onu Ebû'l-Fütûh Yûsuf Seyfûddeve İakabîyla, Trablus ve Sicilya haric merkezi Kayrevan olmak üzere İfrî-

kıyye ve Mağrib valiliğine tayin etti (20 Zilhicce 361 / 2 Ekim 972).

Bulukkîn 973'te Mağrib'i hâkimiyeti altına almak üzere harekete geçti. 974'te Kûtâme Berberîleri'ni mağlûp edip itaat altına aldı. 977-978 yıllarında Trablus, Surt ve Ecdâbiye'yi zaptetti ve Yahyâ b. Halife'yi oraya vekil tayin etti. Mağrib-i Aksâ halkının Fâtımîler'e isyan edip hutbeyi Endülüs Emevîleri adına okutması üzerine harekete geçen Bulukkîn, 979-984 yılları arasında yaptığı seferler sonunda Fas ve Sicilmâse'yi ele geçirip bölgede hutbeyi tekrar Fâtımîler adına okuttu. Muhammed b. Âmir el-Miknâsî'yi Fas'a vali tayin eden Bulukkîn, daha sonra peygamberlik iddiasında bulunan âsi Bergavâta kabilesi reisi Abs b. Ümmü'l-Ensârî'nin üzerine yürüdü ve onu mağlûp edip şehre girdi, her tarafı yakıp yıktı, Mağrâve emîrini öldürttü. Zenâteliler Sebte'ye kaçarak Endülüs Emevîleri'nin veziri Mansûr b. Ebû Âmir'den yardım istediler. Bulukkîn onları Sebte'de muhasara ettiyse de başarı sağlayamadı. Ardından Yahyâ b. Ali b. Hamdûn'un hâkimiyetinde bulunan ve Mağrib'in en güzel şehirlerinden biri olan Basra'yı ele geçirdi. İbn Haznun'un Sicilmâse'yi işgal ettiğini haber alınca hemen yola çıktı, fakat yolda kulunç hastalığına yakalandı ve 25 Mayıs 984'te Sicilmâse ile Tlemsen arasında Varaklân denilen yerde öldü. Yerine oğlu Mansûr geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ali b. Hammâd, *Aḥbârü mü-lâki Benî 'Ubeyd ve şîretühüm*, Riyad 1981, s. 92, 94; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 623-625, 665-666; IX, 32; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 286; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 228-232, 239, 296; II, 243, 293; İbn Ebû Zer, *el-Entsü'l-muğrib*, Rabat 1972, s. 93-94, 101; İbn Kesîr, *el-Bîdâye*, XI, 302; İbn Haldûn, *el-'İber*, VI, 155-157; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 80; *el-Hulelû's-sündüsüyye*, II, 42, 97; Zambaur, *Manuel*, s. 70-71; Zirikî, *el-A'âm*, II, 52; Habîb el-Cenhânî, *el-Kayrevân*, Tunus 1968, s. 98-100; Dozy, *Spanish Islam*, s. 494-502; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 31-32; Hasan İbrâhim, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 95, 97, 149-150, 333; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1984, III, 166-174; Seyyid Abdülâzîz Sâlim, *Târîhu'l-mağrib fi'l-'asrî'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 555-558; René Basset, "Bulukkîn", *JA*, II, 836-837; H. A. R. Gibb, "el-Muizz Lidîni'llâh", *a.e.*, VIII, 560; H. R. İdris, "Buliggin Zîrî", *El²* (İng.), I, 1309.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

BUNAMA

(bk. ATEH).